

ե ֓իլիպոս կաթողիկոսը, գերեզմանը յայտնի է տապանաքարիւ և արձա- նագրութեամբ, վախճանեալ 'ի թը-ւին ՌՃԴ, արժան կը համարիմք միայն զանգակատան յիշատակարանը աստ դնել:

Զանգակատունս այս յիշատակ իւր կանգնեալ, Աշխւ Աղա Խաչիկ իշխան պերճացեալ, Որ էր տոհմիւ քաջ Զնթու մեան գովեցեալ, Որքի Պարոն Առաքելի յատկացեալ:

Նոր Զուղայու 'ի Հնդիկս գնացեալ, Ի Կալկաթայ մեծ քաղաքի բնակեալ, Առ եւ գործով պարճանք Ազգի երեսեալ, Ի բաղում աղցս բարի անուամբ հաշակեալ:

ՅԱՆԳԼԱՅԵԼ թաղաւորէն օժտեցեալ, Ռսկեայ մանեակ եւ պատկերաւ պսակեալ, Իսկ զկնի վախճան բարի բնկալեալ, Ոայ ընդ Զայի Ղասն 'ի վերայ յաւելեալ, Այս ինքն է թիւ Փրկչին ՌՁԳ — 1790:

Վանքը ունի քանի մի սենեակ և մի վերատեսուչ վարդապետ. շրջապատը բաւական ընդարձակութեամբ այգի և պարտէզ, և Յիւզեցւոյ ետեւի կողմը գերեզմանք վարդապետաց ու մանց:

Արարատեան դաշտին հարաւային կողմն է, համանուն Արարատ կամ Մասիս լեռը, որոյ բարձր և անմաս- չեղի սոյիտակափսռ գլուխը մշտնջենա-ւոր ձիւնով պսակուած է, ամառնա- յին օտթը որ դաշտին բնակիչքը խիստ կը տագնապէ, նորա դարուց 'ի դարս թանձրացեալ ձիւներուն երբեք աղ- գեցութիւն չընէր, և նորա յարատեւ ձմրան խստութիւնը չէ կարող մեղմա- ջրնել, սորա ստորոտն էր երբեմն Ա- կուի գիւղը, և իւր գօտիններուն վերայ շինուած էր Սուրբ Յակոբայ վանքը, բարեհամ աղբիւրով, այլ 1840 թուին պատահած շարժէն Մասիս լեռան մի մասը և ձեան ահագին բեկորներն մեծ գղղմամբ ինկալով՝ վանքը և Ակոռի գիւղը բոլորովին ծածկեց իրենց բնա- կիչներով և անասուններով, այժմ կը լսուի թէ վրանաքակ Գուրգը նորա

աւերակները փորելով իրատակաց տա- կէն կահ կարասիքներ կը գտնան, այս լեռան մօտ կ'ամբառնայ գմբեթաձեւ փոքր Մասիս կոչուած լեռը, բայց ոչ նոյնչափ բարձր, սորա գագաթը կա- րելի է ելլալ, ուր կ'աւանդեն թէ կան հին գերեզմաններ, Մասիս լեռան շրջ- թանները կը ձգուին դէպ յարեւմուտս, և միւսն դէպ յարեւելս մինեւ Կով- կասեան լեռանց գօտիները. իսկ դաշ- տին հիւսիսային կողմը կ'ամբառնան Արագած լեռան երկար շղթաներն, ու- ռոյ գագաթունքն եւս թէեւ ամրան ձիւնապատ, բայց ոչ որպէս Մասիսն, Այս լեռան ստորոտներն են Բիւրա- կան գիւղն, Անբերդ կոչեցեալ ամրո- ցըն, և այլ աւերակ վանօրայք և ամ- րոցք, 'ի Բիւրական շինած է Գէորգ Դ. Վեհափառ Կաթողիկոսն ամենայն Հայոց յատուկ ամարանոց, ուր կան- ցունէ ամառնային եղանակը. օղը բարեխառն, ջուրը խիստ զով եւ ա- ռողջարար, հանդէպ սորա կ'երեւի Արայի լեռը ոչ այնչափ բարձր, որ այլադէք կը կոչեն Գառնը Եարդգ մէջ- տեղէն պատառուածք մի նշմարուե- լուն: Իսկ արեւելեան կողմը խիստ հեռուէն կ'երեւին Գեղամայ գաւա-ռին լեռները, այսպէս Արարատեան դաշտը չորս կողմէն գրեթէ լեռներով շրջապատած է, այսքանս բաւական համարելով ժամ է արդ նոր շինուած- ները նկարագրել:

(Շարունակելի)

Երեսուցեմ 1877 Օգոս. 28:

... Խմբագիր Սիօն ազգօգուտ թերթին:

Օսկերլաթիւ Թրիւնիւիս Խտալերէն լրագրոյն թիւ 167 թերթին մէջ կար-

դառնալով Թուրքի Թիարան վերնագրով հետաքրքրական յօդուած մը, փութացի զայն թարգմանել և ներկայիւս Ձեզ խրկել՝ խնդրելով որ բարեհաճիք Սեօն ազգօգուտ թերթին մէջ անկիւն մը շնորհել նոյնին :

Անշուշտ եմ որ պատուարժան ընթերցողք չեն մեղադրեր զիս թարգմանութեան թերութեանց մասին :

Եւ կանխաւ շնորհակալութիւնս մատուցանելով մնամ . . .

Յ. Թ. Գ.

ԹՈՒԼՕՆԻ ԹԻԱՐԱՆԸ

Եթէ Լուդովիկոս Ժ. Ի եւ նորա յաջորդին ժամանակը քննութեան առնենք, յորում աղնուականութեան զեղխութիւնը եւ ապականութիւնը վերջին ծայր հասած էր, այն ատեն այնպէս պիտի յայտնուի մեզ, իբր թէ այն ընդհանուր ապականութեան մէջ շատ մը և այնչափ դոժան յանցանքներ պիտի ստուգուին: Շատ բնական է, որ աղնուական և հարուստ ժողովրդեան հանդերձից ծայրայեղ պերճանքը՝ ստորին վիճակի ժողովրդեան վրայ կը ներգործէ նորա վարուց անբծութիւնը շնչելով եւ եղծանելով: Ժ. դարուն՝ երբ Գաղղիա սլալատականներու և ապիկար պաշտօնեայններու իշխանութեան տակ կը գտնուէր՝ օրէնքները մեռեալ գրեր էին և մարդկանց իրաւունքն ու արժանաւորութիւնը եւս իրենց յորդը կորուսած էին: Բայց երբ անկարգութեան չափը լրացաւ, թիւնաւորութիւնք, մարդասպանութիւնք և գողութիւնք հանապազօրդեայ եղան, այն ժամանակ իսկայն տէրութիւնը ՚ի մի կողմն թողելով դանդաղութիւնը Թիարան անուամբ բազմաթիւ հաստատութիւններ կառուց, որոց մէջ Տէրութեան կողմն

ճանը աշխատութիւնք եւ դժուարահաւատ խտուութիւնք սահմանուեցան իբր միջոց շարագործները սանձելու:

Գաղղիոյ ամէն անկիւնը իբրեւ ըստպաշտօնից սքանչելիք երեւցող բազմաթիւ Թիարաններէն մին էր Թուլօնի Թիարանը, որ այժմ եւս իբր մարդկային ազեակից կեդրոն կը յիշուի: Անկի շաւ է ՚ի դիփս, քան ՚ի Թուլօն . . . առածը ստորին կարգի ժողովրդեան շրթունքներէն կը լսուի: Ծովէն քիչ հեռաւորութեամբ սահմանեալ բարձր շինուածներ երեք հազարէն աւելի շարագործներու ապաստանարանի կը ծառայեն: Ամբողջ թշուառներու խումբեր, որք չուզեցին օրինաց առջեւ զիջանիլ մարդկային բնութեան հետ կռուելով՝ նախատանաց այս վայրը աքսորուեցան բանտին խոնաւուտներու մէջ շատ երկար տարիներ դժբաղդ պոյութիւն մը ընդ քարշածելու, օգէ զուրկ միշտ շղթաներու ծանրութիւնը կրելու և կենաց ծանրութենէն ճնշուելու դատապարտուելով: Անձանց և առնելեաց դէմ ամեն ոճիր (յանցանք) Գաղղիոյ մէջ Թուլօնի Թիարանով կը պատժուէր: 1855 թ. Օրէնքէն յետոյ գրեթէ Գաղղիոյ ապաշխարութեան կամ զգաստութեան բոլոր հաստատութիւնները անմարդաբնակ եղան ՚ի շնորհս յանկոյտ ծովուն եղած գաղթականութեան եւ որք ապա տւերեցան, միայն Թուլօնի Թիարանը այն շարագործաց համար պահպանուեցաւ, զորս Օրէնքը ամենամեծ խտուութեամբ պատժել ուզէր: Գատալձիօը հրատարակուելէն անմիջապէս յետոյ՝ դատապարտեալք հոն կը փոխադրուին, որով և օրինաց անաշաւութիւնը կը հաստատուի: Ի սկզբան այսպէս չէր, ինչ վիճակի եւ հասակի տէր որ ըլլային դատապարտեալք, լայնատարած բանտի մը մէջ փակուելով՝

հոն կրտսերներն մինչեւ մէկ քանի հա-
րիւրներ ժողովուրդին եւ ասոր ձեռ-
քերնին ու ոտքերնին շղթայուած, գոց
սայլերով Թուրքի թիարանք կը փո-
խադրուէին : Հոն կը հասնէին կէս մե-
ռեալ, չափազանց քաղցեալ, անգամ-
նին այտուցեալ, որով եւ իրենց դը-
ժընդակ աշակերտութիւնը սկսելէ յա-
ռաջ շատ մը շաբաթներ հիւանդա-
նոցը կենալ կը հարկադրուէին, իսկ ա-
ռողջանալէն յետոյ թիարանի տես-
չութեան կը յանձնուէին : Այժմ եր-
կաթուղեաց շնորհիւ դատապարտե-
լոց փոխադրութիւնը կարճ եւ դիւրին
է, նոյն իսկ հասարակապետութեան
հիւսիսակողմէն եկողներն երկու օրէն
աւելի չեն ճանապարհորդեր :

Հազիւ թէ դատապարտեալք կը ժա-
մանեն՝ հաւատարիմ ղինուորաց պահ-
պանութեան տակ կը դրուին, որք 'ի
զգուշութիւն հրացանները լեցուն կը
պահեն, ասոր այն գաւիթը կը տար-
ուին որու դրան վրայ սա նշանաւոր
տողը դրուած է :

Ո՛վ անցորդք, թողուցէք ամեն
յոյս :

Այն վայրկեանէն որ երկաթապատ
դրան երկու փեղկերը կը գոցուին դա-
տապարտեալք ետեւէն, նոքա աշխար-
հիս համար մեռեալ են, նոցա համար
այլ եւս չը կայ ոչ ընտանեկան կապ եւ
ոչ այլ ինչ : Մինչդեռ այն դժբաղդնե-
րը գաւիթը շրջապատող տախտակեայ
նստարաններուն վրայ կը նստին, թիա-
րանի տեսչին բուռն պատուէրը կը
հրամայէ նոցա կարգի մտնել : Այդ
հրամանը կատարուելէն անմիջապէս
եռքը՝ քննիչներէն մին հարցաքննու-
թեան կը սկսի՝ մասամբ իմն նորեկնե-
րու նոյնութիւնը օրոշելու եւ մասամբ
իմն կենցաղավարութեան կերպերը
սահմանելու համար : Գլխաւոր ցու-
ցակի մը մէջ բոլորին քաջութիւնը (ա-

րարք) նշանակուած է, որք յետոյ այլ
եւ այլ դատարաններու դիտողութիւն-
ներով կ'ամբողջանան : Այս կանոնը
(ստիտութիւնը) լրանալէն յետոյ իւ-
րաքանչիւր դատապարտեալի համար
թիւ մը կ'որոշուի, որ նորա մակա-
նուան կը փոխանակէ : Եթէ հարցա-
քննութեան ժամանակ մին համար-
ձակի հակառակիլ, կամ ստել 'ի պու-
տասխանս, պաշտօնատարք չեն յապա-
ղիր թիարանին օրինաց անաշուու-
թիւնը մի ըստ միջէ թուել, եւ կըսուի
թէ յանցաւորներէն ամենէն անտար-
բերներն անգամ այս թուումէն ցըն-
ցուած են :

Բոլոր թիւերը մայր հաշոյն մէջ
նշանակուելէն յետոյ՝ թիապարտները
մեծ սրահ մը կը տարուին, ուր տախ-
տակեայ լայն դաշտեր պատրաստուած
կան հինօրեայ դատապարտեալներէն
շրջապատեալ, որք իրենց ընկերները
լուալու եւ մաքրելու սահմանուած են
եւ հաճութեամբ իրենց պաշտօնը կը
կատարեն : Երբ նորեկ թիապարտները
կը մերկանան, միւսները կարծր խողտ-
նակ եւ գիմացկուն օճառ առած կը մօ-
տենան ու դաշտերուն մէջ ընկղմելով
ղանձք եռանդով կը մաքրեն թիա-
պարտներուն կենաց ինչպէս ըլլալուն
ճաշակը զգացնելով : Ոմանց արիւնը
կըսիսի վազել խողովակներու պատճա-
ռած վերքերէն : Անգուծ գործակա-
տարք՝ առանց ունին դնելու զահից ցա-
ւոյ, ցոյցերուն եւ աղաղակներուն, չեն
կասիր իրենց պաշտօնէն մինչեւ որ աղ-
տեղութեան ամեն հետքը քերուի :

Ներս մտած ատեննին անխտրա-
բար իրենց տրուած անթափ սրբիչ-
ներով հազիւ հազ մարմիննին կը ջը-
փեն եւ ահա հաստատութեան անա-
չառ բժիշկը իր նորեկ պաշտպանեալ-
ներուն այցելութեան կը սկսի Զարմա-
նալի անտարբերութիւն դատապարտե-

լոյ իւրաքանչիւրին կը հարոյնէ եւթա-
կոյ եղած հիւանդութիւնները, խնա-
մով զանոնք կը քննէ, միանայ զօրու-
թիւնը կը փորձէ և ըստ կարի աշխա-
տանք կը նշանակէ: Աւարժ աչոյ հա-
յեցուած մը եւ երկար հմուտ թիւն
պէտքէ իւրաքանչիւր գաղափարաւա-
րէ վիճակը ծանաչելու համար: Նոյն
տօմարին մէջ արձանագորդ սրկիւնները
առանց որ և իցէ ստուծենէ խոյս տա-
լու ամեն ջանք եւ փոյթ կ'ընեն,
որպէս զի յաջողին բժշկիւնները պտու-
րել իրենց համար սահմանուած աշխա-
տանքէն զերծանելու համար: Ասանցմէ
շատերը, գլխաւորապէս Թիարանի ինչ
բլալը գիտցողները, հիւանդ կը ձե-
ւանան և ամեն միջոց 'ի գործ կը գնեն
հիւանդանոցին մէջ փոքր տեղ մը ձեռք
ձգելու համար: Ոմանք իբր կայծակ-
նահար, գետին կ'իյնան անդամները
գալարելով և կը թաւալին մարմնոյն
միանայ ցնցման մէջ բնկղմածի նման.
ուրիշներն ալ լալով կը հազան, թոքե-
րը նկատել կ'տկնարկեն, օգնութիւն
կը խնդրեն և յանուն Աստուծոյ զը-
թու թիւն կը հայցեն: Անկարեկից բը-
ժիշկը այս ամենը տեսնելով հանդէս
ները գաղթեցնել կը հրամայէ նոցա.
եթէ շարունակեն, կը գանահարին:
Առաջին անգամ չէ որ այդպէս լանջ
քի և աչքի հիւանդութիւնները կը
կեղծուին: Եթէ խարեբայք բժիշկին
ազգարարութեանց ունկնդրութիւն չը-
նեն՝ սպառնալիք իրօք կը գործադրուին:

Բժշկական այցելութեան հետ Թի-
արանին քննիչին և ստեղծ կ'ունենայ,
որոյ պաշտօնն է թիապարտներուն քով
ղէնքեր, խարտոյներ, առատան և այլ
փախուստ դիւրացնող ուրիշ գործիք-
ներ գտնուիլը արգելել: Երկար հմուտ-
թիւնը և փախտեան երկիւղը քննիչին
տեսութիւնը կը օրէ, որպէս զի բան մը
չը սահի իր տեսութենէն: Մինչդեռ

գաղափարաւորոյն զգեստը մի կողմ կը
ձգուի, նա աչալընթեամբ դայն կը
քննէ, բոլոր գրորանները կը կրկնէ,
ասթարին ամեն կողմը կը շօշափէ եւ
թիապարտին մօտենալով նորա բերա-
նին, ռեգուները, ականջներուն ետին,
մաղերու մէջ և բաղուկի տակը կը նայի
մինչեւ որ բոլորովին ապահով ըլլայ թէ
մարմնոյն և ոչ մի կողմը իւր քննութե-
նէն վրիպած է, ըստ որում առաջին
անգամը չէ որ բերանն ու ռեգուները
արգելեալ բանի մը թագստեան ծա-
ռայեցին: Մոլութեան հակամէտ այն
սպիրտներու խորամանկութիւնը ա-
մեն միջոց գտնելու դասեր կը տայ ըզ-
գուշութիւնը ծաղրելու համար որչափ
ալ խիստ ըլլայ, այսու ամենայնիւ միւ-
շեւ այսօր իսկ սղոցներու, խարտոյնե-
րու եւ ելարաններու միջոցաւ շատ
փախուստներ պատահած են: Երկու
այն անձին, որ արգելեալ նիւթ մը
կ'ունենայ: Գաւազանի հարուածներն
ու զնդանը իրեն կ'սպասեն:

(Շարունակելու)

ՆԵՐՔԻՆ ԾՈՎ

ՅԱԼ ԶԵՐԻՍ

Մեր ընթերցողաց հաղորդեցինք
Գաղղիոյ գիտութեանց Ակադէմիայէն
ընարեալ Յանձնաժողովը մը ներկայա-
ցուցած տեղեկագրի եզրակացութիւն-
ները 'ի մասին Պ. Րուտէր դիտնակա-
նին աշխատութեանց, որ կը վերաբը-
րէին Ալճերիոյ հարաւարողմը ներքնա-
ծով մի բանալու խնդրոյն: Այս խնդ-
րոյն գէմ շատ մի կարեւոր նոր հակա-
ռակ առարկութիւններ եղած են, ու
լովք ոչ միայն կը մերժեն նոր ծովէն
յառաջ գալիք շոգիացմամբ Ալճերիոյ